

ליקוטים מפוסקים אחרונים

לא תיהוי בעיבורי אחסנתא'

החתם-סופר (ח"מ קנא) כתב להוכיח מסוגיתנו, שזה שאסרו חכמים לאדם להעביר נכסיו למי שאינו יורשו, לא נאמר רק כשמעביר כל נכסיו, אלא אף בהעברת מקצתם. וכיוון בהוכחתו זאת למהר"ם מרוטנבורג (תתקצת. הביאו בשבט הלוי ח"ד רטז). אך דעת התשב"ץ (ח"ג קמז) בשם 'גאון', שבמקצת נכסים לא נאמר איסור זה. וכבר תירץ ב'פתחי תשובה' (ח"מ רפב, א) לחלק בין נתינת צדקה ומצוה, שמותרת במקצת נכסים, ועל כך דיבר התשב"ץ, ובין שאר נתינות, שאסור אפילו במקצת. לתירוץ זה הסכים גם בשו"ת אגרות משה (ח"מ ח"ב ג), ואכן האריך בסברה שאין איסור בהעברת נחלה למטרת מצוה, [כשאין כוונתו להעביר נחלה], על כל פנים באופן שמשאיר נכסים בעלי ערך ('דבר חשוב') לקיים בהם דין ירושה.

יש מי שכתב (שבט הלוי שם) לתרץ, שבהעברת מקצת נכסים אין איסור מן הדין, ובוה לא נאמר 'אין רוח חכמים נוחה הימנו' (משנה ב"ב קלג:). אין אסור אלא ממידת חסידות וחומרא. והוכיח מכמה ראשונים שגרסו במשנת בבא בתרא — מקור הדין — 'הכותב כל נכסיו לאחרים'... ואפשר עוד שגדרו כן רק בכתיבת כתובות, מפני שהם מצויים בכל יום, וקרוב החשש לשלילת כל זכויות הבנים, משא"כ באופנים אחרים. ולאור זאת כתב שמואל מן הדין ליעץ ולהורות בשאלה של העברת מקצת נכסים, שבאה לפניו, ואין בזה משום 'מסייע לדבר עבירה'.

עוד כתבו (שו"ת מהר"ם שיק ח"מ מג; אגרות משה ח"מ ח"ב ג ועוד) שלא אסרו 'אפילו מברא בישא לברא טבא, דלא ידיעה מאי זרעא נפיק מיניה', אלא מבין שאינו הגון ומזלזל קצת במצוות, או שאינו אדם מוסרי, ואף מושחת במידותיו, אבל בבן אפיקורס ומחלל שבת וכדומה, שגם אינו מחנך בניו בדרך התורה והמצוה, אין לחוש למיעוט שאינו מצוי, שזרעו יחזור למוטב, ומותר להעביר נחלתו לבן שומר תורה ומצוות או למטרה אחרת. ואף 'רוח חכמים נוחה הימנו, וזכור לטוב' (לשון האג"מ).

וכן בשו"ת דובב מישרים (ח"א צו) נשאל למעשה על כך, ופלפל בכל זה, [וכתב ליישב קושית בעלי התוס' (דעת זקנים, פרשת חיי שרה) על הפסוק ויתן את כל אשר לו ליצחק, שבני הפילגשים היו בכלל זה, ולכן לא חש אברהם אבינו — ששמר על כל התורה, גם על תקנות החכמים שלעתיד — להעביר כל נחלתו ליצחק]. עם כל זאת הקדים וכתב: 'לדינא, אין רצוני להביע חות דעתי בזה, מטעם הכמוס אתי, ובאתי אך לפלפל'.

לסיכום, הובאו כאן דעות האחרונים שנתינת צדקה ומצוה, אינה בכלל איסור חכמים של 'העברת נחלה', כל שמשאיר דבר חשוב שתקויים בו ירושה דאורייתא (באג"מ כתב, במעשה שבא לפניו והשאיר המוריש אלף דולר, שזהו ודאי סכום חשוב). ובכלל, לא ברור כלל אם העברת חלק מן הנכסים היא בכלל האיסור. ותלוי הדבר בשיטות הקדמונים. והסומך ליעץ ולהורות לשואלים על הסדרת ענינם בכגון דא — יש לו על מה לסמוך. וכן להעביר נחלה מבין שאינו הולך בדרך התורה ואינו מחנך את בניו בדרכה — מותר.

דף נד

באורים הערות וציונים

'בת ארוסה יש לה מזונות או אין לה מזונות, כיון דאית לה כתובה אית לה או דלמא כיון דלא תקינו רבנן כתובה עד שעת נישואין לית לה' — רש"י פירש [בפירוש שני], שלא תקנו לכתוב

עד שעת נשואיו, הלכך גם תנאי כתובה לא חל מקודם לכן. [יש מי שפירש דבריו כמו שכתב הרא"ש בדעת הרמב"ם, שכתובת כתובה לפני הנישואין אין לה דין כתיבה להחשב כמלוה בשטר, ומשום כך פסק הרמב"ם שארוסה גובה רק מבני חורין ולא ממשועבדים. עפ"י 'שערי שמועות' להלן]. והגר"א (אה"ע נה ס"ק כג) כתב שפירוש זה דחוק, כי מאי נפקא מינה שאינו חייב לכתוב, כיון שגובה כתובתה בתקנת חכמים תנאי כתובה ככתובה. ולכן נקט לעיקר כפירוש הראשון שברש"י, שלארוסה לא תקנו חכמים כתובה כלל, הלכך גם אם הוא כתב, מתנה בעלמא היא.

'אלמנה — אמר רב: שמיין מה שעליה... יתמא וארמלתא שלח ופוק' — אין הכוונה כמשמעות הפשוטה, שיש ליורשים זכות בבגדים ממש, אלא הכוונה שמנכין לה את דמיהם מן הכתובה (ריטב"א. ומובא להלכה בב"י וברמ"א אה"ע צט, א). והוא הדין בבגדיה שאינה לבושה בהם כעת, כבגדי שבת וכו' (חלקת מחוקק שם סק"ד).

ומדובר בבגדים שעשה לה בעלה, ולא בבגדים ומתנות שקיבלה מאחרים לפני נישואיה או לאחריהם, שאותם ודאי נוטלת עמה מלבד כתובתה. ואף על פי שסתמו בגמרא ובפוסקים, מכל מקום ברור שמדובר רק בבגדים שנתן לה בעלה, 'רק באשר בימים ההם היו רגילים הנשים ללבוש בגדים חדשים מדי שנה בשנה... על כן סתמו כל הפוסקים את דבריהם וכתבו בלשון הש"ס'. (שו"ת חות יאיר קמד). היו הבגדים יקרים יתר על הכתובה, אין היורשים יכולים לדרוש דמים עבור המותר. כן כתב הבית-שמואל (שם) מסברא. והגרעק"א כתב הוכחה לדבריו, שאין לפרש שהבגדים רק שאולים לה אך בעצם הם קנויים לבעל, שאם כן היה צריך לחול ההקדש שהקדיש, כדין משכיר שהקדיש את החפץ המושכר, והרי שנינו המקדיש נכסיו אין לו בכסות אשתו.

'אין לו בכסות אשתו...' — רוב המפרשים סוברים שאותם דברים קנויים להם קנין גמור, ואין לו בהם שום זכות. (מהרי"ק שורש י בשם תשובת הרי"ף, ועוד. עפ"י זבח תודה — ערכין כד). וזו לשון הגהות אשר"י (ב"ק קב): 'מכאן נראה לי, שאין אדם יכול למכור בגדי אשתו שקנה לה, ואפילו לא באו לידה, קל וחומר מהקדש. ואפילו אין לו במה להתפרנס — אינו יכול למוכרם'. והביא דעת מהרי"ח לחלק בין הקדש לבעלי חובות, ע"ש.

ז'לא בצבע שצבע לשמן' — מדובר שצבע ואחר כך הקדיש נכסיו, אבל הקדיש ואחר כך צבע — הגזבר גובה ממנו, שהרי צבע דבר שאינו שלו. ואולם בערכין, אם צבע לאחר שהעריך — אין גובים ממנו. והמשנה שכללה הערכה והקדש ביחד, לפי שמדברת כשצבע קודם להקדשו. (זבח תודה — ערכין כו. ובתפארת-ישראל על המשניות פרש שצבע את בגדי אשתו ובניו, וקמ"ל מתניתין שאין להקדש כלום גם בדמי הצבע היתרים על הבגד עצמו, ואעפ"י שהצבע אינו נצרך כל כך ללבוש כמו הבגד, וגם לא נשתמשו בבגד לאחר שנצבע — אין לו זכות בו. ולפי זה מדובר גם כשצבע לאחר שהקדיש).

— הגמרא בב"ק (קב): דנה כיצד קנתה האשה את הצבע שצבעו עבורה, וכי מי הודיעו לצַבֵּעַ שיקנה את צבעו לאשה (וע"ש בתוס'). ולדעה אחת שם אנו דנים את יד השליח כיד המשלח, ועל כן כשהקנה הצבע לבעל, הרי יד הבעל כיד אשתו דמי, וכאילו הקנה לאשה. ויש דעה החולקת על סברה זו, ולפיה פרשו שכל המקדיש נכסיו נעשה כמי שהקנה להן כסות אשתו ובניו מעיקרא. (והרי זה קנין החל על סמך גמירות דעת שבלב בני אדם, כמו שמצינו כעין זה בכמה מקומות. עפ"י הגריש"א שליט"א בשיעוריו).

פרק חמישי — 'אף על פי'

ציונים והערות

'אף על פי שאמרו בתולה גובה מאתים ואלמנה מנה, אם רצה להוסיף אפילו מאה מנה יוסיף' — באור הפשט [ומדוע לא נקטו 'אעפ"י שכתובת בתולה מאתים, אם רצה להוסיף יוסיף'. כן דקדק מהר"ם שיף]: משנתנו מהוה המשך למשנה שבסוף הפרק הקודם, 'לא כתב לה כתובה — בתולה גובה מאתים ואלמנה מנה מפני שהוא תנאי בית דין, וכיון שהכתובה היא תנאי בית דין ואי אפשר לגרוע ממנה או ליפטר ממנה, הוה אמינא שגם אין להוסיף עליה כדי שלא לבייש מי שאין לו (כמו שאמרו בגמרא) אלא בכל נישואין יהיה תנאי בית דין לכתובה קבועה, לא פחות ולא יותר, ומשמיענו התנא שאינו כן, אלא אם רצה מוסיף. [אבל אילו היה הדין שאפשר לפחות מהכתובה, הרי שלא חששו לבייש, ואין צורך לומר שאפשר להוסיף עליה]. (עפ"י אגרות משה אה"ע ח"א קח. וע"ש פירוש נוסף).

'אם רצה להוסיף אפילו מאה מנה מוסיף' — התוס' נתנו כאן שני הסברים כיצד אדם מתחייב התחייבות ממונית על אף שאין לו ממון בעת ההתחייבות, והרי זה כמקנה דבר שלא בא לעולם; ההסבר האחד שכתבו, שיכול אדם לשעבד את גופו (לא את הנכסים) לחוב. והגוף — הרי ישנו בעולם. ע' באריכות בענין זה בטושו"ע חו"מ סו, ובנושאי כלים שם; שו"ת מהרי"ט חו"מ כג; קצות החשן ס, ה קיב, א פו, א; פני יהושע וקובץ שעורים כאן; רמ"א בית שמואל ובהגר"א אה"ע סו, א; אבני נזר אה"ע שיו; אבי עזרי (רביעאה) — אישות יח, יד. ועוד כתבו שמועיל הדבר משום הודאת בעל דין, שמודה שיש לו קרקע, גם אם אנו יודעים שאין לו. (וע"ע באילת השחר להלן פא: אבני נזר אה"ע שיה, ה). והמאירי תירץ משום שתוספת ככתובה, והרירו חייב משום מעשה בית דין ולא משום התחייבותו. (ע' בשערי שמועות בבאור דברי המאירי. וע"ע טור אה"ע סו, ח; שו"ת אבני נזר חו"מ קלג ד"ה נשוב).

'רצה לכתוב לה לא קתני אלא רצה להוסיף, מסייע ליה לר' איבו אמר רבי ינאי דאמר ר' איבו אמר רבי ינאי: תנאי כתובה ככתובה דמי, נפקא מינה... — יש מי שכתב שלפרש"י משמע ש'תנאי כתובה ככתובה' לא מועיל אלא לענין שגם התוספת שם כתובה עליו בפני עצמו, ולא שמתוסף על העיקר להיחשב כדבר אחד עם הכתובה. ולפי זה כל הנפקותות שפרשו התוס' (בד"ה ולפוגמת ובד"ה ולתובעת ובד"ה ולשבועה) אינן שייכות לפרש"י, אלא רק להבנת התוס' שהתוספת ככתובה עצמה ממש, להיות כדבר אחד. (עפ"י שערי שמועות, ע"ש).

דף נה

...זלשביעית' — פרש"י, דין התוספת כעיקר הכתובה שאין שביעית משמטתה. והקשו בתוס', לשיטת התנאים שאין שביעית משמטת אלא הלואה, ולא הקפת חנות ושכר שכיר, הרי גם אם לא היה דין התוספת ככתובה, לא היתה נשמטת? ופרשו הם בדרך אחרת. יש שכתבו בדעת רש"י שגדר 'הלואה' ששביעית משמטתה, הוא כל חוב שיש בו הרווחת זמן מצד המחייב. ואין זה גורת הכתוב של הלואה במובן המצומצם. ולכן גם כתובה, אם לא שהיא מעשה ב"ד